

ЗАГАЛЬНООСВІТНЯ ШКОЛА

УДК 37.04

Т.Б. ГНІДА

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІАГНОСТИКА ВАЖКОВИХОВУВАНості В МОЛОДШОМУ ШКІЛЬНОМУ ВІСІ

У статті проаналізовано різні підходи до класифікації важковиховуваних учнів; окреслено типи важковиховуваних дітей і методи соціально-педагогічної діагностики, яку можуть проводити соціальні педагоги школи в навчальному процесі та позаурочній діяльності.

Ключові слова: важковиховувані учні, класифікація, метод спостереження, бесіди, анкетування, карта визначення типу важковиховуваності.

Питання виховання завжди посідало провідне місце в педагогіці. Із часом ним почали опікуватися суміжні науки. Не стали винятком і кримінальні служби, що розв'язують важкі злочини, скоєні неповнолітніми злочинцями. Особливо небезпечною є тенденція до зростання девіацій, у тому числі злочинності, зокрема її “омолодження”, тобто зниження традиційних вікових обмежень. Останнім часом значно збільшилась кількість важковиховуваних дітей молодшого шкільного віку. Оскільки основний період виховання і перевиховання припадає на шкільний вік, то загальноприйнята думка свідчить, що займатися ним повинна школа. Тим більше, там працюють люди, спеціально для того навчені: вчителі, практичні психологи, соціальні педагоги.

Які неповнолітні, з якого віку, з якими відхиленнями повинні стати об'єктом виховних, профілактичних та корекційних зусиль – одне зі складних та дискусійних питань.

Проблема важковиховуваних учнів дістала широке висвітлення у психолого-педагогічній літературі. У дослідженні проблеми важковиховуваності учнів суттєву роль відіграло вивчення праць вітчизняних психологів і педагогів, присвячених методологічним та загальнотеоретичним основам розвитку, формування й соціалізації особистості в дитячому віці (Л.І. Божович, Л.С. Вигоцький, В.А. Запорожець, А.Н. Леонтьєв, Б.Т. Ліхачов, В.С. Мухіна, А.В. Петровський, С.Л. Рубінштейн, Д.І. Фельдштейн та ін.). Суттєвий вплив на поведінку дітей здійснюють соціальні фактори, тобто виховання, умови мікросередовища (Б.Н. Алмазова, П.Г. Бельського, М.С. Богуславського, В.Г. Бочарової, М.Н. Гернета, А.Б. Золкінда, Л.М. Зюбіна, В.П. Кащенко, Є.К. Красноушкіна, В.І. Куфаєва, Б.Т. Ліхачова, П.І. Люблинського, А.С. Макаренка, В.Н. Мясищева, В.Н. Сорока-Росинський, Г.А. Фортунатова, С.Т. Шацький).

Мета статті – проаналізувати різні підходи до класифікації важковиховуваних учнів та запропонувати метод соціально-педагогічної корекції на прикладі карти дослідження важковиховуваності.

Працівники психологічної служби проводять діагностичну роботу з важковиховуваними дітьми за двома напрямками: діагностика учнів, які вже стоять на внутрішньошкільному обліку; раннє виявлення важковиховуваних учнів.

Первинну діагностику, профілактику і корекцію важковихованості в підлітковому віці проводити пізно, оскільки це вже стадія загострення усіх скоєних педагогічних перемог або промахів. Було б доречно проводити корекційно-профілактичну роботу з перших моментів виховання, перебування дитини в дошкільному закладі або з приходом до школи, оскільки, стикаючись з виховним середовищем, дитина може почати чинити йому опір, протистояти, викликаючи певні труднощі.

Оптимальним варіантом на сьогодні ми вважаємо молодший шкільний вік – період між адаптацією до навчання в школі (1 клас) і готовністю до переходу в середню школу (4 клас), оскільки саме в цей період з'являються діти “групи ризику”. Це діти, у яких немає явних ознак девіантної поведінки, але вони більше за інших схильні до його формування. Основною причиною цього є дезадаптація до шкільного життя і розвинуті на її тлі нервово-психічні порушення.

Дослідники проблеми “важких” дітей досі не дійшли згоди в розумінні цього поняття. Педагогічний словник тлумачить “важковихованість” як “свідомий або несвідомий супротив дитини цілеспрямованому педагогічному впливу, викликаний найрізноманітнішими причинами, включаючи педагогічні помилки вихователів, батьків, дефекти психічного та соціального розвитку, особливості характеру, інші особистісні характеристики учнів, вихованців, що ускладнюють соціальну адаптацію, засвоєння навчальних предметів і соціальних ролей” [3].

У літературі також існує декілька класифікацій важковиховуваних дітей і підлітків. Важковиховуваних дітей можна розрізнити і за рівнем соціальної дезадаптації, ступенем соціально-педагогічної занедбаності та здатності до правильної вибіркової поведінки (Л.К. Керімов); ступенем сформованості ідейно-моральних психологічних якостей (Є.М. Кравцова); вікових та індивідуальних особливостей важких підлітків, їх загальний рівень розвитку, ставлення до праці, обізнаність з правами і обов'язками тощо (Є.П. Погребняк); видами поведінки (І.А. Невський); стійкими відхиленнями від норми поведінки і навчальної діяльності (Г.П. Медведєв); статусом в учнівському колективі та сім'ї (Т.В. Писарева); на основі різних категорій акцентуацій характеру (О.Є. Личко); домінуючих негативних потреб і відповідних їм проявів поведінки (Д.І. Фельдштейн); причин, що зумовлюють опір педагогічним впливам (Н.Ю. Максимова) тощо [1].

Ми зупинили свою увагу на класифікації Н.Ю. Максимової, яка виділяє типи важковиховуваних дітей залежно від причин, що зумовлюють опір педагогічним впливам:

- слабка сформованість особистісних структур, низький рівень розвитку моральних уявлень і соціально схвалюваних навичок поведінки (педагогічна занедбаність);
- особливості в розвитку вищої нервової діяльності (акцентуації характеру, емоційна нестійкість, імпульсивність тощо);
- невмілі виховні впливи (ситуативна важковихованість);
- функціональні новоутворення в особистості (власне важковихованість).

Отже, важковиховуваними називають дітей, які систематично порушують установлені норми та правила поведінки, негативно ставляться до навчання, виявляють негативізм до соціального оточення.

Серед доступних методів діагностики важковихованості залишаються методи спостереження, аналізу продуктів діяльності, бесіди.

Заповнюючи журнал спостережень, соціальний педагог може відзначити учнів, які важко піддаються виховним впливам, порушують дисципліну, прави-

ла поведінки на уроці та під час перерви. Додаткову, а іноді й вичерпну, інформацію надають класні керівники та інші вчителі-предметники. З такої розгорнутої бесіди можна скласти первинний анамнез, а іноді й повну характеристику на учня і його родину. Доречно буде скористатися й аналізом продуктів діяльності учнів. Малюнки, ведення зошита і щоденника, оформлення робочого місця надають додаткову інформацію про рівень розвитку довільної саморегуляції дитини, ступінь втомлюваності, рівень досягнень тощо.

Провідними, на нашу думку, методами залишаються анкетування і тести. Ці методи дають змогу подати кількісно результати, провести моніторинг та порівняти дані.

Для молодшого шкільного віку і пілотажного дослідження обирати слід між груповими дослідженнями учнів чи анкетуванням дорослих. Аналізуючи літературу та спираючись на класифікацію за Н.Ю. Максимовою, нами було обрано карту визначення типу важковиховуваності [4].

У табл. 1 подано показники характерологічних особливостей дитини, її поведінки, спілкування, які свідчать про наявність конкретного типу важковиховуваності. Заповнюючи карту, вчитель має визначити ступінь вираження кожної особливості (ні – 0 балів, може бути – 1 бал, так – 2 бали).

Таблиця 1

Карта визначення типу важковиховуваності

№ з/п	Критерій визначення типу важковиховуваності	Відсоток прояву критерію
1	Невпевнений у собі	36,67
2	Погана дисципліна	35,00
3	Чутливо реагує на виховні дії	56,67
4	Низький рівень засвоєння навчальної програми	38,33
5	Низький рівень інтелектуального розвитку	31,67
6	Непопулярний, відкинутий	5,00
7	Несформованість навичок спілкування	6,67
8	Низький рівень культурного середовища в родині	6,67
9	Неблагополучна, неповна сім'я	8,33
10	Батьки не займаються вихованням дитини	50,00
11	Імпульсивний, непосидючий	51,67
12	Задиркуватий	38,33
13	Впертий	38,33
14	Схильний до лідерства, домінуючий	50,00
15	Самолюбивий	50,00
16	Неорганізований	41,67
17	Недисциплінований	36,67
18	Слабовільний	28,33
19	Дратівливий	50,00
20	Неуважний	58,33
21	Випереджальний фізичний розвиток	51,67
22	Часті зміни самопочуття	58,33
23	Нормальний рівень інтелектуального розвитку	63,33
24	Підвищена зацікавленість сексуальною сферою	50,00
25	Вибіркова конфліктність	58,33
26	Самостійність	91,67
27	Прагнення здаватись більш дорослим, ніж є насправді	78,33
28	Підвищена критичність до інших	88,33

Продовження табл. 1

№ з/п	Критерій визначення типу важковиховуваності	Відсоток прояву критерію
29	Підвищена самокритичність	60,00
30	Схильність до перепадів активності	40,00
31	Смислова закритість щодо педагогічних впливів	50,00
32	Неадекватно підвищені домагання	53,33
33	Несприятливе становище в системі міжособистісних відносин у колективі (відсутність позитивних виборів за наявності більше ніж половини негативних)	1,67
34	Неадекватний спокій стосовно відчуження у спілкуванні	3,33
35	Підвищена вразливість	18,33
36	Злопам'ятність	21,67
37	Цинічність	16,67
38	Брехливість	33,33
39	Негативна реакція на зауваження. Впевненість у несправедливості всіх вимог, які до нього висуваються	25,00
40	Грубі порушення дисципліни. Зловмисна агресивність	35,00

Отже, можна стверджувати, що учні молодшого шкільного віку самостійні, імпульсивні, непосидючі, неухважні, дратівливі, підвищено критичні до інших, вибірково конфліктні, мають часті зміни самопочуття та неадекватно підвищені домагання.

Після проведення анкетування проводиться підрахунок балів за наведеною шкалою, а також встановлюється тип і ступінь важковиховуваності (табл. 2).

Таблиця 2

Тип і ступінь важковиховуваності

Тип важковиховуваності учнів 3-х класів	Наявні показники кожного типу важковиховуваності за рівнями	Кількість учнів 3-х класів, %	Кількість учнів 4-х класів, %
Педагогічно занедбаний	високий	4,26	0,83
	середній	13,30	12,50
	низький	69,68	49,44
Конституціональний	високий	4,79	3,06
	середній	12,23	18,33
	низький	70,21	41,39
Ситуативний	високий	1,06	9,17
	середній	24,47	23,61
	низький	61,70	27,78
Важковиховуваний	високий	1,06	0,28
	середній	5,32	7,22
	низький	80,85	55,28

Отже, можна відзначити збільшення відсотка учнів із високим рівнем ситуативної важковиховуваності серед учнів 4-х класів та збільшення середнього рівня власне важковиховуваного типу в тій самій паралелі.

Необхідно відзначити, що можливе по'єднання деяких типів важковиховуваності, яке виникає внаслідок нашарування негативних факторів на вже наявні прояви соціальної дезадаптації.

У дітей молодшого шкільного віку важковиховуваність першого типу виявляється частіше у формі синдрому психогенної шкільної дезадаптації, викликаного відсутністю підготовки до навчання у школі. Важковиховуваність третього типу в молодших школярів частіше виявляється у родині, а не у школі.

Висновки. Таким чином, у результаті проведеної роботи виявлено і проаналізовано специфіку класифікацій важковиховуваних учнів. Запропоновано соціально-педагогічну діагностику для раннього виявлення важковиховуваних учнів на прикладі карти визначення типу важковиховуваності для учнів молодшого шкільного віку. Проаналізовано критерії визначення типу важковиховуваності та рівні прояву в учнів 3–4-х класів.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми дослідження вад особистісного розвитку учнів молодшого шкільного віку. Подальшого вивчення і наукового обґрунтування вимагають питання корекції вад особистісного розвитку важковиховуваних молодших школярів.

Список використаної літератури

1. Важковиховуваність: сутність, причини, реабілітація : метод. посіб. для соціальних педагогів та практичних психологів освітніх закладів / [за заг. ред. О.М. Полякової]. – Суми : СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2007. – 344 с.
2. Воспитание трудного ребенка: Дети с девиантным поведением : учеб.-метод. пособ. / [под ред. М.И. Рожкова]. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. – 240 с.
3. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
4. Нагорнюк В.Г. Важкі діти: проблеми, питання, рішення / В.Г. Нагорнюк, Б.К. Пашнев. – Х. : НМПП, 2000. – 24 с.
5. Сорока О.В. Арт-терапія як засіб корекції важковиховуваності молодших школярів – вихованців притулку для неповнолітніх / О.В. Сорока // Наукові записки. Серія: Педагогіка. – 2011. – № 4.
6. Товканець Г.В. Корекція відхилень у поведінці важковиховуваних учнів молодшого шкільного віку засобами професійно-педагогічного спілкування : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук / Г.В. Товканець. – К., 1999.
7. Туріщева Л.В. 101 схема й таблиця. На допомогу шкільному психологу / Л.В. Туріщева. – Х. : Основа, 2010. – 94 с. – (Серія “Золота педагогічна скарбниця”).

Стаття надійшла до редакції 07.08.2012.

Гнедая Т.Б. Социально-педагогическая диагностика трудновоспитываемости в младшем школьном возрасте

В статье проанализировано различные подходы в вопросе классификации трудновоспитываемых учащихся; описано типы трудновоспитываемых детей и методы социально-педагогической диагностики, которую могут проводить социальные педагоги школы.

Ключевые слова: *трудновоспитываемые ученики, классификация, метод наблюдения, беседы, анкетирование, карта определения типа трудновоспитываемости.*

Hnida T. Social-pedagogical diagnostics of difficult students at primary school age

In the article different approaches are analysed in the question of classification difficult student, the types of difficult children and methods of social-pedagogical diagnostics which the social teachers of school can conduct are described.

Key words: *difficult students, classification, method of supervision, conversations, questionnaire, map of determination of type of difficultness.*